

прыехаўшы на двор маладога, яна павінна была расупоніць каня, каб лягчэй было нараджаць у будучым¹. Сярод прыкмет адным з самых распаўсюджаных было назіранне за надвор'ем. На Браслаўшчыне лічылі, «калі будзе ісці дождж, то будуць слёзы, а калі добрае надвор'е, то шчасце будзе»², а вось на Міёршчыне дождж, наадварот, лічылі прыкметай багацця³. Кепскімі прыкметамі лічылася страта заручальнага пярсцёнка, пераварочванне воза, у якім сядзелі маладыя. Пры гэтым інфарманты неаднаразова выказвалі меркаванне, што менавіта гэтыя акалічнасці адмоўным чынам адбіваліся на іх жыцці: «Мяне то абярнулі, і ў вазку вязлі, 5 чалавек, ...і ўсе на мяне паваліліся. ...І ніякая жыццё была. Можа гэта й прымета, Бог яго ведаець»⁴.

Сярод шкоданасных магічных прыёмаў, якія маглі выкарыстоўвацца падчас вяселья, напэўна, самым распаўсюджаным з'яўляецца «перадзіранне катом дарогі», неаднаразова згаданае інфармантамі, асабліва на Лепельшчыне: «...бывалі ж усякіі. Што вот напрымер, ён любіцца с адной, ну а жэніцца з другой. Ну я ня відзіла гэтага, алі казалі. А ён тады як ужо вязець маладуху, яна тады ката за хвост цігаіць па дарозе, каб гаворыць, драліся ўсю жыццё»⁵. Маглі так зрабіць і пасля рагаткі: «Еслі я ні ўгасціў іх, ілі плоха абашоўся з імі, то яны абязцельна за заднія лапы і папярэк маладым гэтым, дзе свадзьба, папярэк дарогі дзелаюць»⁶. Разам з тым некаторыя інфарманты адзначалі, што не вераць у розныя прыкметы, выказвалі скептычнае стаўленне да старадаўніх звычайў: «А па-мойму, хоць чым абсыпай, калі ня робіш, дык і багатым ня будзіш... Ніхто не насобиць... Ні кажух той не паможыць»⁷.

Такім чынам, на працягу 1930 – 1950-х гадоў вясельны абрад беларусаў у цэнтральных і заходніх раёнах Падзвіння бытаваў у даволі разгорнутым выглядзе, захоўваючы значную частку традыцыйных элементаў, якія, як правіла, з'яўляліся ключавымі момантамі абрадавага комплексу. У асноўным захоўвалася сімволіка рытуальных дзеянняў, матэрыяльных атрыбутаў, слоўных формул. Не была яшчэ страчана, хоць і зведала скарачэнне, спеўная састаўляючая традыцыйнай абраднасці. Разам з тым сацыяльна-эканамічныя, грамадска-палітычныя, ідэалагічна-культурныя рэаліі разглядаемага перыяду аказвалі істотны ўплыў на традыцыйны абрадавы комплекс: у яго ўключаліся новыя, не характэрныя раней элементы, іншыя, наадварот, паступова адміралі; адбываліся пэўныя трансфармацыі ў галіне абрадавай сімволікі.

ЛІТАРАТУРА

1. Малаш, Л.А. Вяселле / Л.А. Малаш // Этнаграфія Беларусі: энцыкл. / рэдкал. І.П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БелСЭ, 1989. – С. 126 – 128.
2. Традыцыйная мастацкая культура беларусаў: у 6 т. / Т.Б. Варфаламеева [і інш.]; склад. Т.Б. Варфаламеева. – Мінск: Беларус. навука, 2004. – Т. 2: Віцебскае Падзвінне. – 910 с.

КРАЯЗНАЎЦЫ ПОЛАЧЧЫНЫ ДРУГОЙ ПАЛОВЫ ХХ СТАГОДДЗЯ

канд. гіст. навук **М.В. ПІВАВАР**
(*Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Маішэрава*)

Вызначаецца роля краязнаўцаў-аматараў у гісторыка-культурным жыцці краіны, а таксама рэгіянальных даследчыкаў, якія займаліся краязнаўчымі даследаваннямі Полаччыны другой паловы ХХ стагоддзя. Складзены кароткія біяграфыі, асветлены асноўныя накірункі іх дзейнасці, дасягненні, прыведзена кароткая бібліяграфія даследчыкаў.

Полаччына, як частка гісторыка-культурнага рэгіёну Беларускага Паазер'я здаўна была аб'ектам вывучэння як вядомых навукоўцаў, так і краязнаўцаў-аматараў. Аднак самі даследчыкі, асноўныя накірункі іх працы і навуковыя зацікаўленасці, дасягненні, жыццёвы лёс практычна не вывучаліся. Аднак, калі дзейнасць дарэвалюцыйных даследчыкаў знайшла пэўнае адлюстраванне ў навуковым друку краіны [1], вывучэнне дзейнасці навукоўцаў савецкага перыяду, і асабліва перыяду незалежнай Беларусі, не стала тэмай асобнага даследавання. Выключэнне верагодна складаюць найбольш вядомыя навукоўцы, якія працавалі і працуюць у акадэмічных установах НАН Беларусі і ВНУ краіны. Да і пра тых, як правіла, артыкулы выходзілі толькі з нагоды юбілеяў. Па-за ўвагай застаюцца лёсы рэгіянальных навукоўцаў і краязнаўцаў-аматараў, якія робяць для вывучэння краю не менш значныя намаганні.

¹ Запісана Мішынай (Ліпскай) В.І. у 1997 г. ад Крэер Я.У., в. Заборцы, Міёрскі р-н.

² Запісана студ. ПДУ Міхайлоўскім В. у 2007 г. ад Міхайлоўскай Б.М., 1937 г. нар., в. Дудалі, Браслаўскі р-н.

³ Запісана студ. ПДУ Лапенюковай С. у 2008 г. ад Сівай З.А., 1928 г. нар., в. Францаполь, Міёрскі р-н.

⁴ Запісана Мішынай В.І., Мішыным П.І., Халаджовай А.У. і студ. ПДУ Шыпіла У., Мілянцеем А. у 2007 г. ад Літвіна М.П., 1932 г. нар., в. Губіна, Лепельскі р-н.

⁵ Запісана Мішынай В.І., Мішыным П.І. ад Ханяк А.І., 1932 г. нар., в. Макараўшчына, Лепельскі р-н.

⁶ Запісана Мішынай В.І., Мішыным П.І., Халаджовай А.У. і студ. ПДУ Прахарэнка Я., Жолудзевай П. у 2007 г. ад Шчэрбіка У.І., 1930 г. нар., в. Камень, Лепельскі р-н.

⁷ Запісана Мішынай В.І. і Мішыным П.І. у 2007 г. ад Чэклін А.П., 1930 г. нар., в. Макараўшчына, Лепельскі р-н.

Трэба адзначыць, што роля краязнаўца-аматараў у гісторыка-культурным жыцці краіны з'яўляецца «terra incognita». Вывучэнне гэтай тэмы мае пэўныя асаблівасці. Па-першае, адзначым амаль поўную адсутнасць архіўных крыніц, таму ў даследаваннях можна абалірацца толькі на бягучыя архівы арганізацый, устаноў, прыватныя зборы, успаміны сучаснікаў з розных рэгіёнаў краіны. На жаль, так і не быў створаны даведнік «Краязнаўцы Беларусі», выданне якога планавалася краязнаўчай камісіяй БФК і Навукова-асветным цэнтрам імя Ф. Скарыны. Па-другое, дакументальныя комплексы з прыватных архіваў часта немагчыма ўвесці ў навуковы зварот з прычыны адыходу з жыцця саміх краязнаўцаў і страты напрацаваных ім матэрыялаў.

У гэтым артыкуле мы ставілі перад сабой мэту выяўлення асоб, якія займаліся краязнаўчымі даследаваннямі Полаччыны другой паловы XX стагоддзя, скласці кароткія біяграфыі і асветліць асноўныя накірункі іх дзейнасці, дасягненні, прывесці бібліяграфію даследчыкаў.

Праведзенымі даследаваннямі (аналіз мясцовага перыядычнага друку, кнігі «Памяць», апытанне, анкетаванне, інтэрв'юіраванне) выяўлена каля 50 асоб, якія праводзілі, ці працягваюць праводзіць вывучэнне роднага краю. Верагодна, у спіс трапілі не ўсе асобы, якія займаліся вывучэннем Полаччыны, не пра ўсіх атрымалася сабраць поўную інфармацыю біяграфічнага характару, скласці бібліяграфію, асабліва па мясцовых перыядычных выданнях. Праца будзе працягнута.

Развіццё краязнаўства ў другой палове XX стагоддзя ўмоўна можна падзяліць на дзве часткі: 1950 - 1985 гады і 1986 - 2000 гады, улічваючы за падзельную надзею пачатак палітыкі «перабудовы».

Пачнём з найбольш значных даследчыкаў другой паловы XX стагоддзя, жыццёвы плых якіх прыйшоўся на 1950-я - 1970-я гады.

Адным з найбуйнейшых даследчыкаў гісторыі і культуры г. Полацка з'яўляўся Дзмітрый Іван Пятровіч (1900 - 1985). З 1905 года жыў у Полацку. Яшчэ ў 1920-я гады браў удзел у дзейнасці Полацкага акруговага краязнаўчага таварыства [2].

Пакінуў успаміны пра гісторыю Полацка «Полацк у XX стагоддзі (1905 - 1967)». Запісы ўяўляюць сабой рукапіс аб'ёмам 220 лістоў (433 старонак па аўтарскай нумарацыі чырвоным алоўкам). Перададзена аўтарам 26 красавіка 1972 года ў Полацкі краязнаўчы музей. Рукапіс захоўваецца ў фондах Полацкага гісторыка-культурнага музея-запаведніка (КП-5-2774). Мемуары выдадзены М. Баўтовічам пад назвай «Полацкая даўніна» ў перакладзе на беларускую мову ў 2007 годзе [3].

У архіве захоўваюцца і іншыя рукапісы краязнаўцы: «Богоявленский монастырь», «Борисоглебский или Бельчанский монастырь», «Главная площадь города Полоцка. Исторический очерк», «Иезуиты в Полоцке», «Мой командир (воспоминания о начальнике 43-х Полоцких комкурсов Я.Ф. Фабрициуса)», «Полоцк в XX веке», «Полоцкие замки», «Полоцкий лесной техникум», «43 Полоцкие объединенные курсы комсостава рабоче-крестьянской Красной армии», «Софийский собор и униаты в Полоцке», «Спасо-Евфросиньевский монастырь», Учебные заведения в Полоцке до Октябрьской революции». Літаратурная спадчына даследчыка не вывучана ў поўнай меры, прыводзім толькі некаторыя артыкулы, надрукаваныя ў рэспубліканскім і мясцовым перыядычным друку [4].

Другім па значнасці даследчыкам Полаччыны пасляваеннага часу з'яўляецца, на нашу думку, краязнаўца, педагог, ганаровы грамадзянін г. Полацка **Мінік** Мікалай Аляксандравіч (1912 - 1996). На працягу ўсяго пасляваеннага жыцця ён вёў вялікую краязнаўчую работу, апублікаваў дзесяткі артыкулаў па гісторыі Полацка і раёна, прымаў удзел у падрыхтоўцы матэрыялаў для кнігі «Памяць». Даследаваў гісторыю рэвалюцыйнага руху на Полаччыне і ў 3-й Арміі Заходняга фронту прыватнасці. Сустрэкаўся з удзельнікамі рэвалюцыйнага руху і Грамадзянскай вайны, збіраў іх успаміны. На аснове сабраных матэрыялаў была напісана і выдадзена кніга «Память о них жива в Белоруссии» [5].

З'яўляўся адным з аўтараў кнігі «Полацк» (1962). У 1988 годзе выдаў кнігу «Память о них жива в Белоруссии». Удзельнічаў у працы Полацкага аддзялення БДТАШ і К, быў лектарам таварыства «Веды», дзе актыўна чытаў лекцыі па гісторыі Полацка. Публікаваў вялікую колькасць матэрыялаў у рэспубліканскім і мясцовым («Сцяг камунізму», «Полацкі веснік») перыядычным друку [6].

Полацкім краязнаўцам першай перыяду з'яўляўся **Клокаў** Сцяпан Антонавіч (1909 - 1992), які пасля вайны працаваў загадчыкам аддзела прапаганды і агітацыі Расонскага (1944 - 1949) і Ветрынскага (1949 - 1952) райкамаў КП(б)Б, дырэктарам СШ № 3, потым № 8 г. Полацка (1952 - 1969).

У час працы ў школе вёў актыўную грамадскую і выхаваўчую працу. Даследаваў родны край. Займаўся вывучэннем помнікаў гісторыі і культуры. Выявіў, увёў у навуковы зварот і ініцыяваў узятце пад ахову шэраг помнікаў археалогіі ў Полацкім, Расонскім раёнах. Аказваў дапамогу ў даследчай рабоце, якую вялі ў Полацку навукоўцы: А.Р. Мітрафанаў, М.К. Каргер, Г.В. Штыхаў. З дапамогай апошняга ўзяў на ўлік усе помнікі Расонскага раёна. Падрыхтаваў і чытаў многія гады лекцыі пра помнікі археалогіі роднага краю, аб іх захаванні, пра старажытныя помнікі Полацка. Надрукаваў па гэтых тэмах шэраг артыкулаў. Вывучаў падзеі вайны 1812 года на Полаччыне і ўдзельнікаў гэтых падзей. Аўтар кнігі прысвечанай генералу Я.П. Кульнёву [7].

Шмат гадоў збіраў звесткі пра герояў Грамадзянскай вайны У.М. Азіна. На аснове сабраных матэрыялаў і дакументаў (успаміны родных, першага настаўніка, баявых папалечнікаў, землякоў і шэрага інш.)

быў створаны музей У.М. Азіна ў школе, дзе на той час працаваў С.А. Клокаў [8]. Арганізаваў збор матэрыялу пра Я. Фабрыцыўсе, што кіраваў у Полацку школай Чырвоных афіцэраў (1921 – 1923).

У 1960 – 1970-я гады друкаваў шмат артыкулаў у гарадской газеце «Сцяг камунізма» («Полацкі веснік»). Страціўшы зрок у 1977 годзе працягваў займацца грамадскім жыццём і вывучэннем краю.

Ветэран Вялікай Айчыннай вайны **Вільчынскі Іван** Сцяпанавіч (1912 – 1999) доўгі час даследаваў гісторыю Полаччыны ў час другой сусветнай вайны. Служыў у войску (1934 – 1958), пасля вайны працаваў у Кемераўскім вучылішчы сувязі. Пасля выхаду ў адстаўку працаваў у арганізацыях сувязі Полаччыны. Узначальваў няштатны адзел ваенна-патрыятычнага выхавання ў газеце «Сцяг камунізму» [9].

Склаў кароткую гісторыю сувязі Полаччыны. Даследаваў жыццёвыя лёсы асобаў, у гонар якіх названы вуліцы Полацка, аддаючы перавагу ўдзельнікам Вялікай Айчыннай вайны. Аўтар шэрага артыкулаў у газеце «Сцяг камунізму» пад рубрыкай «Вуліцы нашага горада», прысвечаных ветэранам-удзельнікам другой сусветнай вайны [10].

Пэўны ўклад у гісторыю вывучэння Полаччыны ў Вялікую Айчынную вайну зрабіў журналіст, мастак **Ліхачоў Уладзімір** (1925 – 1994). Член Саюза журналістаў (1984). З 1970 года працаваў выкладчыкам, мастаком, карэспандэнтам, карэспандэнтам газеты «Сцяг камунізму» (з 1991 г. «Полацкі веснік») [11].

Даследаваў гісторыю абароны Полацка летам 1941 года. Прапаваў ў Цэнтральным архіве МАР РФ (г. Надольск), музеі Вялікай Айчыннай вайны (г. Мінск), ПКМ, збіраў успаміны ўдзельнікаў баёў, мемуарную літаратуру. На аснове гэтых крыніц падрыхтаваў артыкулы для кнігі «Памяль» г. Полацка, газеты «Сцяг камунізма» [12]. Аўтар-укладальнік «Палачане – Героі Савецкага Саюза» (1990), «Героі-палачане» (1992), у якой змешчаны нарысы пра 17 герояў Савецкага Саюза – палачан [13]. Аўтар буклета «Ганаровыя грамадзяне г. Полацка» (1972). Аўтар шэрага артыкулаў у мясцовай і рэспубліканскай прэсе, у якіх прапагандаваў гісторыю Полацка і яго традыцыі.

Ветэранам-краязнаўцам, які займаўся вывучэннем гісторыі Полаччыны з'яўляўся **Фамін Мітрафан** Іванавіч (1913 – 1993). Скончыў Магілёўскі педінстытут. Удзельнік Вялікай Айчыннай вайны. Пасля вайны працаваў інспектарам Ветрынскага РАНА, настаўнікам гісторыі, завучам, дырэктарам Вароніцкай сярэдняй школы. Полацкага раёна. Адзін з пачынальнікаў музейнай справы ў Полацкім раёне. Браў удзел у пошукавым руху. Працаваў у АМАРФ (Надольск). Выявіў дзесяткі імёнаў салдат, партызан і падпольшчыкаў, якія загінулі ў Полацкім раёне ў гады другой сусветнай вайны [14].

З 1968 года пошукавым рухам займаецца педагог, краязнаўца, настаўніца рускай мовы і літаратуры сярэдняй школы № 2 г. Новаполацка **Трапезнікцава Яўгенія** Анатольеўна (1931). У сярэдзіне 1960-х гадоў пераехала на Беларусь. Стала ініцыятарам стварэння і арганізатарам школьнага музея баявой славы. На яго аснове стварыла ў сваім класе атрад Чырвоных следопытаў «РВС» («Разведчики воинской славы»), які пазней быў ператвораны ў пошукавы клуб «Разведчики воинской славы» (РВС). Асноўнымі накірункамі дзейнасці аб'яднання сталі: добраўпарадкаванне і дагляд воінскіх могілак, раскопкі на месцах баёў, устапаўленне асобаў загінуўшых у гады Вялікай Айчыннай вайны воінаў, дапамога і падтрымліванне адносін з ветэранамі, удзел у вахтах памяці, выданне школьнай інтэлектуальнай газеты «Следопыт».

Намаганнімі гурткоўцаў была ўсталявана мемарыяльная дошка (1969) ў в. Рубанава Полацкага раёна на месцы партызанскай пераправы. Узвялі помнік на брацкай магіле ў в. Грышына Расонскага раёна (1975) і вызначылі імёны 170 прозвішчаў загінуўшых савецкіх салдат 28-й СД. Членамі клуба вызначана 7 месцаў гібелі самалётаў. Устанавілі прозвішчы лётчыкаў, загінуўшых на самалёце Іл-2 (1983), узвялі ў г. Новаполацку на месці гібелі экіпажа памяtnы знак (1985). Усяго дзякуючы даследчай працы членамі клуба і савета музея баявой славы ў горадзе ўстаноўлена чатыры помнікі, а ў Полацкім раёне 4 мемарыяльныя дошкі і 3 помнікі. Штогод удзельнікі клуба бяруць удзел у вахтах Памяці, якія праводзяцца ў РФ. Вядзецца вялізная перапіска з ветэранамі 6 гвардзейскай і 4 Ударнай Арміі, партызанамі брыгады «Неуловимые», са сваякамі загінуўшых воінаў [15].

Асобна адзначым былога выпускніка Полацкага кадэцкага корпусу **П. Арла**, які пражываў у Маскве і напісаў успаміны «Горад Полацк у перадрэвалюцыйныя гады» (1959), якія з'яўляюцца цікавай крыніцай па гісторыі месца [16].

1986 – 2000-я гады. У 1985 годзе з пачаткам палітыкі «перабудовы» адбываюцца якасныя змены ў стане і выніках краязнаўчай справы на Полаччыне. Звязана было гэта са зменамі ў грамадска-палітычным жыцці краіны, правядзенні палітыкі «галаснасці». Не крапаючы зменаў у дзяржаўным накірунку краязнаўства (рэгіянальным аспекце дзейнасці музеяў, архіваў, НДІ АН БССР), каратка нагадаем пра дзейнасць грамадскіх арганізацый, у першую чаргу мясцовых аддзяленняў БДТАПГіК і новых, нефармальных гісторыка-культурных таварыстваў «Маладзік» і «Вытокі»), так як у асноўным менавіта асобы, якія бралі ўдзел у дзейнасці гэтых таварыстваў вызначыліся як найбольш актыўныя краязнаўцы другой паловы 1980-х – 1990-х гадоў. Сярод іх у сваю чаргу найбольш актыўнымі можна лічыць Ул. Арлова, С.М. Глушко, І. Залілава, Л.В. Малашэню, С. Сокалава (Сокалава-Воюша) і інш.

Праца грамадскага аб'яднання «Маладзік» была размеркавана па некалькіх секцыях: гісторыка-культурнай працы, удзелу ў рэстаўрацыйных работах, археалагічны, пошукавы (збор легенд, паданняў, звестак пра камяні, крыніцы). Удзельнікі таварыства ладзілі сустрэчы з цікавымі людзьмі (Н. Гілевічам,

Марачкіным, З. Пазняком, С. Навумчык), вандравалі па Беларусі (Баруны, Гальшаны, Друя, Камаі, Крэва, Наваградск, Паставы, Опса). Члены таварыства выступілі супраць забудовы ў цэнтральнай частцы горада шматпавярховых будынкаў, якія б непапраўна змянілі б выгляд горада. Аматыры даўніны ўдзельнічалі ў археалагічных раскопках у старажытнай частцы горада. Удзельнікі таварыства праводзілі святкаванні юбілейных дат: юбілея Полацкай акадэміі, юбілея І. Хруцкага ў в. Захарнічы, на перапахаванні праха І. Луцкевіча ў Вільні, выступілі з ініцыятывай аднаўлення помніка 1812 года [17].

Цяпер у алфавітным парадку прывядзем біяграфіі асоб, дзейнасць якіх па вывучэнню Полаччыны прыйшлася на канец XX стагоддзя.

Аркуш Алесь, Васіль Кроква (сапр. Аляксандр Барысавіч Козік) (1960), пісьменнік, журналіст. Скончыў аддзяленне аўтатрактарнага электраабсталявання Жодзінскага політэхнікума (1979), планавана-эканамічны факультэт БДНГ (1987). Працаваў канструктарам на Беларускам аўтамабільным заводзе (1981), інжынерам на Наваполацкім заводзе «Вымяральнік» (1987 – 1988); карэспандэнтам у шматтыражы «Знамя новостройкі» Наваполацкага будтрэста № 16 (1988 – 1996), карэспандэнтам газеты «Вітэбскі курьер М» (1996 – 2006). Стваральнік Таварыства Вольных Літаратараў (1993). Уваходзіў у літаратурную супоўку «Тутэйшыя». З 1987 года жыве ў Полацку.

Займаецца даследаваннямі гісторыі Жодзіна, Полацка, а таксама гісторыяй беларускай літаратуры. Браў удзел у шэрагу краязнаўчых канферэнцый, якія праводзіў Полацкі дзяржаўны музей-запаведнік. Удзельнічаў у літаратуразнаўчых канферэнцыях, якія праводзіліся ПДУ, на якіх выступаў з дакладамі па гісторыі літаратурнага руху Полаччыны, даклады надрукаваны ў матэрыялах канферэнцый. Удзельнічаў у шэрагу канферэнцый у Познані, дзе чытаў даклады пра гісторыю замежных (скандынаўскіх і польскіх) уплываў на Полаччыну і пра пазазнізурны друк Полаччыны ў 80 – 90 гадах XX стагоддзя. Аказаў дапамогу ў зборы матэрыялаў па беларускаму працээнзурнаму друку канца XX стагоддзя і па гісторыі літаратурнага таварыства «Тутэйшыя». Надтрымліваў адносіны з ГА «Дыярышош».

Атрымаў прэмію за матэрыялы па гісторыі Полацкага аэрадрома. Асвятляе ў СМІ гісторыю Полацка. Аўтар шэрага артыкулаў у рэспубліканскім і мясцовым перыядычным друку: часопісы «Дзеяслоў», «Arche», «Калоссе», «Правінцыя», газет «Наша Ніва», «Вітэбскі Курьер М». Аўтар эсэ, у якіх асвятляюцца розныя бакі гісторыі і культуры Полаччыны. Некаторыя з іх надрукаваны ў кнізе «Аскепкі вялікага малюнку» [18]. Аўтар тэксту гімна горада Полацка і песень шэрага рок-гуртоў: «Мясцовы час», «RIMA». Аўтар каля дзесяці зборнікаў паэзіі і двух зборнікаў эсэістыкі. Захоўвае вялікі архіў Таварыства Вольных Літаратараў. Старшыня арганізацыйнага камітэту літаратурнай прэміі «Гліняны Вялес».

Арлоў Уладзімір Аляксеевіч (1953), пісьменнік, краязнаўца. Член Саюза беларускіх пісьменнікаў (1986). Краязнаўчую дзейнасць распачаў у студэнцкія гады. Займаецца даследаванням гісторыі г. Полацка і Полаччыны. Актыўны арганізатар і ўдзельнік навуковых канферэнцый, літаратурных чытанняў і сустрэч. Аўтар шэрага артыкулаў у рэспубліканскім і мясцовым друку. Найлепшым краязнаўчым даследаванням, прысвечаным роднаму краю, можна лічыць кнігу «Таямніцы Полацкай гісторыі» (1994, 2001), у якой на высокім мастацкім узроўні апісваюцца розныя старонкі гісторыі і культуры Полаччыны [19].

Глушкоў Сяргей Мікалаевіч (1947), краязнаўца. Займаецца комплекснымі даследаваннямі Полаччыны. Праводзіць расшукі і вывучэнне каменных крыжоў, святых крыніц, сакральных валуноў, капішч, мольбішч. Збірае легенды, паданні, вывучае тапаніміку горада і наваколляў. Робіць важную справу па адраджэнню памяці выдатных землякоў і асоб, звязаных з Полаччынай.

Сістэматычна пачаў займацца краязнаўчымі даследаваннямі з 1984 года, калі зацікавіўся геалагічнымі помнікамі прыроды. Пачаў вывучаць помнікі геалогіі (камяні, крыніцы). Выявіў шэраг незвычайных камянёў, месцаў былых капішчаў і перадаў звесткі пра іх у Інстытут геофізікі АН БССР. У 1987 годзе, калі па Полаччыне праводзілася экспедыцыя Інстытута геофізікі АН БССР, пад кіраўніцтвам Э. Ляўкова, В.Ф. Вінакурава, пачаў супрацоўнічаць з імі. Выявіў шэраг унікальных камянёў (больш 20) і сабраў пра іх фальклорны матэрыял. Цікавіцца тапанімікай. Для тлумачэння назваў шэрага айконімаў прыводзіць арыгінальныя версіі, добра абгрунтаваныя і абаснаваныя (назва мікрараёна «Грамы» каля Полацка, напрыклад, паходзіць ад таго, што там змяшчалася капішча Пяруна, які меў некалькі іншых імёнаў, сярод якіх – Гром). У цесным кантакце з навукоўцамі выявіў у в. Забалачце месца нараджэння Ганны Баляславаўны Місуна (першага геолога-жанчыны), даследаваў Бікульніцкае капішча, каля воз. Янова. Разам з іншымі полацкімі краязнаўцамі і праўнучкай І. Хруцкага Ядвігай Аляксандраўнай Мацыеўскай, выявілі месца, дзе ў в. Захарнічы была магіла вядомага мастака, яго брата Андрэя і добраўпарадкавалі іх. У 1998 годзе на месцы пахавання быў узведзены помнік (арх. Гвоздзікаў), які пазней, на жаль быў знішчаны вандаламі.

На працягу трох гадоў, разам з іншымі полацкімі краязнаўцамі вёў даследчыцкую работу па аднаўленню імя адмірала Павалішына, сядзіба якога знаходзілася ў в. Янкавічы, на мяжы Полацкага і Расонскага раёнаў. Дзякуючы старанням, было адноўлена імя вядомага земляка. У в. Янкавічы імем адмірала названа вуліца, школа, паляўнічы домік. Усталявана шыльда на месцы пахавання Павалішына. Прыцягнуў увагу і займаецца даследаваннямі лёса выдатнага беларускага мастака Яфіма Спажынскага, які жыў і працаваў у Полацкім навецце на мяжы XVIII – пач. XIX стагоддзя. Даследуе жыццёвы шлях і сувязі генерала Кульнева з Полаччынай. Аўтар шэрага артыкулаў у мясцовым перыядычным друку [20]. Удзельнік устаноўчага з'езда па арганізацыі БКТ (снэжань 1989), быў абраны ў Цэнтральную Раду ад Полацкай акругі.

Баўтовіч Міхась Мікаласвіч (1957), краязнаўца. Займаецца даследаваннямі Полацка і наваколляў, царкоўным краязнаўствам. Актыўны ўдзельнік экспедыцый на Полаччыне: Полацк – Друя – Дрысвяты, Полацк – Свір – Гальшаны (1990), Полацк – Себеж – Невель (1999) і інш. Удзельнік шэрага краязнаўчых і рэгіянальных канферэнцый (1996). Аўтар кніг «Полацкія пакутнікі» (1999), «Вянок акафістаў» (2000), «Эпісталацыя Святаго Езафата» (2006). Браў удзел у стварэнні даведніка «Архіў уніяцкіх мітрапалітаў» (1999). Узначальвае полацкае грэка-каталіцкае выдавецтва «Сафія».

Падрыхтаваў да друку і выдаў кнігу «Полацкая даўніна» паводле рукапісу І.П. Дэйніса з аўтарскімі замалёўкамі розных аб'ектаў Полацка (на беларускай мове), аўтар прадмовы і нарыса пра І.П. Дэйніса [21].

Данько Леў Фёдаравіч (1969), краязнаўца. Займаецца комплексным даследаваннем Полаччыны, аддаючы перавагу асобным пытанням царкоўнага краязнаўства, археалогіі Полацка, нумізматыцы, вынужэнню камсінных крыжжоў, культавых камянёў, выдавецкай дзейнасці. Мае шырокую зрудыцёлю, валодае добрым слогам. У час працы ў ЦДУ стаў аднім з арганізатараў гістарычнага клуба, пазней гісторыка-культурнага таварыства «Полацкі рубеж», які існаваў пры музеі гісторыі ПДУ. У час працы ў ПКМ браў удзел у навукова-практычных канферэнцыях (1987, 1992). Стаў ініцыятарам, рэдактарам і выдаўцом гісторыка-культурнага альманаха «Полацкі летапісец» (вышла 2 нумары (1992, 1993). Змясціў у іх некалькі сваіх артыкулаў, а таксама надрукаваў у № 1 успаміны палачаніна Міхаіла Андрэева, прысвечаных пошукам падземных хадоў у Полацку. Выдаў 3 кнігі ў «серыі «Бібліятэка «Полацкага летапісца»: Д.М. Володихин «Спорные вопросы истории Беларуси», А.П. Сапунов «Заметка о коллегии иезуитов в Полоцке», В.В. Новодворский «Взятие Полоцка войсками Стефана Батория в 1579 г.».

З другой паловы 1980-х гадоў распачалося шырокае развіццё школьнага краязнаўства на Віцебшчыне. На Полаччыне ў канцы ХХ стагоддзя распачалі і працягваюць на цяперашні час такія краязнаўчы-педагагі: У.П. Драбышэўскі, В.П. Карасёў, А.К. Краснова, В.Я. Сітлікава. Да ліку *школьных краязнаўцаў*, якія вывучалі Полаччыну на працягу канца ХХ стагоддзя аднясем наступных:

Драбышэўскі Уладзімір Паўлавіч (нар. 1936, г.п. Ветрына), краязнаўца. Працаваў настаўнікам, памеснікам дырэктара, дырэктарам Зялёнкаўскай СШ Полацкага раёна (1959 – 2006). Займаецца даследаваннем партызанскага руху і гісторыяй народнай адукацыі на Полаччыне. Вывучаць родны край стаў працуючы ў школе. Пэўны ўплыў на дзейнасць У.П. Драбышэўскага аказаў М.А. Маніс. Стварыў у Зялёнкаўскай СШ музей баявой славы. Бярэ ўдзел у рэгіянальных навуковых канферэнцыях. Аўтар артыкулаў у мясцовым перыядычным друку («Полацкі веснік»).

Карасёў Віктар Раманавіч (1937), краязнаўца. Краязнаўчымі даследаваннямі стаў займацца з 1994 года. Значны ўплыў на фарміраванне як краязнаўчы аказаў А. Падліпскі. Вывучае гісторыю роднага Ветрына і Полаччыны. Сярод найбольш значных дасягненняў адзначым наступныя. Знайшоў месца пахавання беларускага і рускага этнографа, археолага, фалькларыста, краязнаўцы А.М. Семянтоўскага. Намаганнямі аматара быў устаноўлены памятны знак на магіле. Адшукаў і апублікаваў матэрыялы пра братоў Івана і Антона Весценбергаў, якія з'яўляліся партызанскімі разведчыкамі і былі расстраляны фашыстамі вясной 1944 года. Адзін з ініцыятараў і стваральнікаў музея Ветрына і музея Ветрынскай школы. Актыўна ўдзельнічае ў грамадскім і культурным жыцці краю. З'яўляецца членам раённага каардынацыйнага Савета па ахове гісторыка-культурнай спадчыны (з 2000 г.), літаратурнага аб'яднання «Надзвінне». Бярэ ўдзел міжнародных, рэспубліканскіх і абласных канферэнцыях краязнаўчай накіраванасці.

Аўтар шэрага артыкулаў у мясцовым і рэспубліканскім перыядычным друку [22]. На аснове шматлікіх матэрыялаў сабраных на працягу дзесяцігоддзяў напісаў кнігі, прысвечаныя роднаму кутку і Ветрынскай школе: «Ветрына і наваколле», «Мая любоў Ветрына», «Сэрца майго часцінка».

Краснова Аліна Канстанцінаўна (1941), педагог, краязнаўца. Краязнаўчую дзейнасць распачала з сяр. 1980-х гадоў. У 1988 годзе адкрыла школьны музей «Беларуская хатка», у 1998 – музей Б.І. Эпімаха-Шыпілы. Вялікі ўплыў на станаўленне як краязнаўца аказаў А.В. Куржалаў. Асноўныя тэмы даследаванняў: жыццё слаўтых землякоў, літаратурнае краязнаўства і этнаграфічная спадчына рэгіёну пражывання. Распрацоўвае тэмы «Гісторыя слаўтага роду Эпімах-Шыпілаў», «Народныя святы Ветрыншчыны», «Свята рушніка», «Беларуская рукапісная хрэстыматыя Б.І. Эпімах-Шыпілы» [23]. Брала ўдзел у навукова-практычных і краязнаўчых чытаннях, якія ладзіліся ДАВВ, ЦАРБ, ДАМЛІМ, літаратурным дзяржаўным музеямі Я. Купалы, інстытутам літаратуры імя Я. Купалы НАН Беларусі. Аўтар шэрага артыкулаў у рэспубліканскім і мясцовым друку («Настаўніцкая газета», «Полацкі веснік»). З'яўляецца ўкладальнікам кнігі «Б.І. Эпімах-Шыпіла і яго час» (2004).

Сітлікава Вольга Яўгенаўна (1971), настаўніца. Выкладае біялогію ў Ветрынскай СШ Полацкага раёна. Даследуе палацава-паркавыя комплексы, сядзібы, помнікі прыроды Полаччыны. Вывучае гісторыю праваслаўных храмаў у Полацкім раёне, тапаніміку і нумізматыку месца пражывання [24].

На канец 1980-х гадоў прыходзіцца пачатак краязнаўчай працы шэрага *навукоўцаў-палачан*: І.М. Шарухі, У.А. Лобача, Д. Дука.

Дук Дзяніс Уладзіміравіч (1977), гісторык, археолаг. Краязнаўчую дзейнасць распачаў з 1996 года пад уплывам дзейнасці Г.В. Штыхава, С.В. Тарасова, А.А. Егарэйчанкі. Даследуе археалогію сярэднявечча Полаччыны, археалогію Полацка сярэднявечча і ранняга Новага часу. Штогод праводзіць археалагічныя раскопкі на тэрыторыі Полацка і Полацкага раёна.

Лобач Уладзімір Аляксандравіч (1972), гісторык, этнограф. Займаецца вывучэннем традыцыйнай духоўнай культуры (фальклору, каляндарных і сямейных рытуалаў, магічнай практыцы, народнай медыцыны, даследуе этнастэрэатыпы і светапоглядную сістэму і сакральную геаграфію Беларускага Падзвіння. На працягу шэрага гадоў удзельнічае ў комплексных этнаграфічных экспедыцыях па раёнах Віцебскай вобласці і сумежных раёнах Расійскай Федэрацыі (з 1992 г.).

Шайкоў Васіль Іванавіч (1954), гісторык. Даследуе гісторыю Полацка 2-й пал. XVIII – пач. XX стагоддзяў адзін з аўтараў зборнікаў навуковых прац «Полацк: карані нашага радаводу» (1996).

Шаруха Ігара Мікалаевіча (1968), педагог, географ. Асноўнымі кірункамі краязнаўчых даследаванняў з'яўляюцца: гісторыя геаграфічнага вывучэння Беларусі, тапаніміка, культурная геаграфія Беларусі, складанне геаграфічна-статыстычных слоўнікаў. Бярэ актыўны ўдзел у міжнародных і рэгіянальных канферэнцыях (больш за 50). Аўтар больш за 500 артыкулаў. Асабліваю ўвагу выклікае «Геаграфічна-статыстычны слоўнік Полацкага раёна» (1990), які мае больш за 3 тыс. апісаных геаграфічных аб'ектаў па раёну» [25].

На жаль, па розных прычынах, не атрымалася знайсці інфармацыю пра І.І. **Каліноўскага**, І.З. **Залівава**, а таксама музейных работнікаў Т.А. **Джумантаевай**, В.Д. **Краско** пачатак краязнаўчай дзейнасці якіх прыпадае на капец XX стагоддзя.

На працягу другой паловы XX стагоддзя краязнаўцы Полаччыны зрабілі значны ўклад у вывучэнне краю, ахову помнікаў даўніны, пошукавы рух, папулярызацыю і прапаганду гісторыка-культурнай спадчыны. Важнай асаблівасцю гэтага перыяду з'яўлялася вывучэнне гісторыі ў асноўным савецкага перыяду, разгляд падзей праз прызму марксіска-ленінскай ідэалогіі. З канца 1980-х гадоў ідэалагічныя абмежаванасці знікаюць, назіраецца павелічэнне тэматыцы даследаванняў, адраджэнне нацыянальнай спадчыны Беларусі, плюразізм думак, рост грамадскіх арганізацый краязнаўцаў накіраванасці. Набыткі краязнаўцаў другой паловы XX стагоддзя з'яўляюцца важным падмуркам для сучаснага развіцця краязнаўства.

ЛІТАРАТУРА

1. Алексеев, Л.В. Археология и краеведение Беларуси XVI веке – 30-е годы XX века / Л.В. Алексеев. – Минск: Беларус. навука, 1996. – 206 с.; Кахановіч, Г.А. Археалогія і гістарычнае краязнаўства Беларусі ў XVI – XIX стст. / Г.А. Кахановіч. – Минск: Навука і тэхніка, 1984. – 120 с.; Півавар, М.В. Даследчыкі Полацка-Віцебскай даўніны XVI ст. – 1944 г.: даведнік / М.В. Півавар. – Віцебск: Віцебск. абл. друкарня, 2006. – 176 с.
2. Дэйніс Пятро Язэпавіч – выдатны полацкі краязнаўца // Нац. Полац. гіст.-культ. музей-запаведнік: матэрыялы навуц.-практ. канф. (па выніках навуц.-даследч. работы ў 2005 г., люты 2006 г.). – Полацк, 2006; Баўтовіч, М. Полацкі храніст / М. Баўтовіч // Дэйніс І.П. Полацкая даўніна. – Минск: Медисонт, 2007. – С. 3–4.
3. Дэйніс, І.П. Полацкая даўніна / уклад. М. Баўтовіч. – Минск: Медисонт, 2007. – 330 с.
4. Ніжні замак у Полацку // Помнікі гісторыі культуры Беларусі. – 1983. – № 2; Нижний замок в Полоцке // Полоц. истор.-культ. запаведн. Личный фонд И.П. Дейниса. Кн. 21422/8 // Полоцкая старина. Ч. 4. – С. 78 – 85; Такім быў 1918 г. // Сцяг камунізма (СК). – 1968. – 1.01; Легенды аб святых машах // СК. – 1973. – 15.06; Прага да ведаў // СК. – 1977. – 01.05; Курсы чырвоны камандзіраў // СК. – 1978. – 04.02; Пра мінулае роднага краю // СК. – 1978. – 28.07; Раніца новага жыцця // СК. – 1978. – 28.12.; У першы раз пасля вайны // СК. – 1980. 01.01; Масква, Крэмель, правядыру пралетарыяту // Звязда. – 1980. – 20.04.
5. Памяць: Гісторыка-дакументальная хроніка горада Полацка. – Минск: БелЭн, 2002. – С. 726.
6. Полацк у гады 1-й сусветнай вайны // СК. – 1974. – № 34, 39, 41, 43, 49; Вялікі Кастрычнік і ўстанаўленне Савецкай улады на Полаччыне // СК. – 1974. – № 53; 58; 64; 65; 78; 81; 85 – 87; 92; Працоўныя Полаччыны змагаюцца ў барацьбе з казейраўскімі захопнікамі // СК. – 1974. – № 93; 98; 108; 114; 117; У першых радах абаронцаў заваў Кастрычніка // СК. – 1977. – № 129; Барацьба палачан з белапольскімі акупантамі // СК. – 1977. – № 139; На шляху сацыялістычнага будаўніцтва. Аднаўленне народнай гаспадаркі // СК. – 1977. – № 27.08; 14.09.; Полацк у гады першых пяцігодкаў // СК. – 1977. – 23.09; 30.09; 14.10; Вернасць сцягу // СК. – 1980. – 08.07; Народжаны ў агні рэвалюцыі (60 год ЛКСМБ) // СК. – 1980. – 15.08; Паражэнне ворага: Аб гераічнай абароне Полацка ў вайне 1812 г. // ПГКБ. – 1982. – № 4; Масква, Крэмель, Ленін // ВР. – 1980. – 20.04. – С. 2; Старшыня ваенрэўкома // ВР. – 1982. – 7.11. – С. 2; Юнацтва, апаленае агнём [У. Шкірэнка] // СК. – 1985. – № 15. – С. 3; Слаўны сын Полаччыны [Чувахоў В.] // СК. – 1985. – № 52. – С. 3; Настаўнікі [вясэраны] // СК. – 1985. – № 134. – С. 2; Застаецца ў страі [У.А. Германовіч] // СК. – 1985. – № 161. – С. 2; Шляхамі цяжкіх перамог [да 75-годдзя Г. Геродніка] // СК. – 1986. – № 19. – С. 4; Апаліла полымя вайны [В.Я. Баханькоў] // СК. – 1986. – № 28. – С. 3; І з Одэра вады адведаў [І.А. Сухарукаў] // СК. – 1986. – № 138. – С. 2; Рэвалюцыя крочыць па Полацкай зямлі [лета 1918 г.] // СК. – 1987. – № 108, 153, 156; Народжаная ў полымі рэвалюцыі. Пачатковыя старонкі леталісу Полацкай камсамольскай арганізацыі // СК. – 1988. – № 131. – С. 2; Кастрычнік у лёсах працоўных Полацка // СК. – 1988. – № 204, 205; За ўладу Саветаў [100 год Ануцьілу С.А.] // СК. – 1989. – № 165. – С. 3; Полаччына, 1905 год // СК. – 1990. – № 16. – С. 2, 3; Палачане – Леніну // СК. – 1990. – № 63. – С. 1, 2; У тыя вогненныя дні (па старонках памяці і газеты «Бальшавіцкі шлях») // СК. – 1990. – № 101 – 104; Ворагу не скарыліся [жыхары ўсходняй часткі раёна ў 1941 – 1944 гг.] // Полацкі веснік (ПВ). – 1993. – № 96, 99, 103. – 1994. – № 12; Яны былі першымі [3-я Беларуска-партызанская брыгада] // ПВ. – 1994. –

- № 52. – С. 2; Свято з усходу [вызваленне раёна] // ПВ. – 1994. – № 53. – С. 2; Полацкая Хатынь [в. Сосна] // ПВ. – 1995. – № 30. – С. 2; Памяць аб ім незабыўная [Сухавей С.В.] // ПВ. – 1995. – № 78. – С. 3; Жудасная расправа гітлераўцаў над патрыётамі Полацка [20.09. 1942 г.] // ПВ. – 1995. – № 84. – С. 2.
7. (разам з М. Манісам) Айчынная вайна 1812 г. на Полаччыне Памяць: Гіст.-дакум. хроніка Полацкага раёна. – Мінск: БелЭн, 1999. – С. 55 – 56; Гений русского военного искусства Кульнев Яков Петрович. – СПб., 2005. – 71 с.
 8. Маніс, М. След на зямлі / М. Маніс // СК. – 1985. – 13.12. – С. 2; Клокаў, С.А. Некралог / С.А. Клокаў // ПВ. – 1993. – № 2. – С. 4; Памяць: Гіст.-дакум. хроніка горада Полацка. – Мінск: БелЭн, 2002. – С. 725.
 9. Ліхачоў, У. Ветэран, патрыёт, камуніст / У. Ліхачоў // СК. – 1987. – № 21. – С. 2; Вільчынскі, І.С. Некралог / І.С. Вільчынскі // ПВ. – 1999. – № 2. – С. 4.
 10. Дзеля жыцця на зямлі // СК. – 1978. – № 73. – С. 2; Радаснае свята вызвалення // СК. – 1978. – № 103. – С. 2; Незабыўная сустрэча // СК. – 1979. – № 102. – С. 2; Дзеля жыцця на зямлі [Сушкоў] // СК. – 1979. – № 142. – С. 3; На ўсё жыццё // СК. – 1980. – № 7. – С. 2; (разам з У. Ліхачовым). Аперацыя «Баграціён» і вызваленне Полаччыны // СК. – 1980. – № 67, 69, 73, 85; (разам з У. Ліхачовым). Над Полацкам сцяг вызвалення // СК. – 1980. – № 104. – С. 2; Імя І.А. Краснова // СК. – 1985. – № 72. – С. 3; Імя П.У. Сушкова // СК. – 1985. – № 90. – С. 3; Аб загінуўшых памяць // СК. – 1985. – № 102. – С. 3; Імя генерала Бабахіна // СК. – 1985. – № 105. – С. 2; Імя Магалашвілі // СК. – 1986. – № 31. – С. 3; Набліжалі перамогу [Катушаў Г.Р.] // СК. – 1986. – № 104. – С. 2; Трывожаць раны генерала [А.Я. Хвастоў] // СК. – 1986. – № 174. – С. 3; Освободжал Палотчину [М.М. Броннікаў] // Химик. – 1987. – № 12. – С. 2; Каморы // СК. – 1987. – № 105. – С. 2; Пахаваны на плошчы [І.Ф. Марахоўскі] // СК. – 1988. – № 104. – С. 3; Узнагароджаны за вызваленне Полацка [М.С. Самасенка] // СК. – 1988. – № 116. – С. 3.
 11. Ліхачоў, У. Некралог / У. Ліхачоў // ПВ. – 1994. – № 86. – С. 4; Кірылаў, Г.І. Ліхачоў, У.І. // Памяць: Гіст.-дакум. хроніка горада Полацка. – Мінск: БелЭн, 2002. – С. 811.
 12. (разам з І. Вільчынскім). Аперацыя «Баграціён» і вызваленне Полаччыны // СК. – 1980. – № 67, 69, 73, 85; Наперадзе атакуючых [Чэркас] // СК. – 1980. – № 72. – С. 2; (разам з І. Вільчынскім). Над Полацкам сцяг вызвалення // СК. – 1980. – № 104. – С. 2; Рэвалюцыя 1905 г. на Полаччыне // СК. – 1985. – № 3. – С. 2; Яркае святло ў жыцці [А.Д. Пятрова] // СК. – 1985. – № 38. – С. 2; Чапаеў у баях за Полацк // СК. – 1985. – № 39. – С. 2; За вёску Тройнае // СК. – 1985. – № 60. – С. 2; Помніць герояў зямля Полацкая // СК. – 1985. – № 66. – С. 2; Ад Масквы да Берліна [П.С. Чэркас] // СК. – 1985. – № 71. – С. 2; У 41-м пад Полацкам // СК. – 1985. – № 91, 92; Імя Зыгіна // СК. – 1985. – № 106. – С. 2; Палачанін Якаў Купрыянаў // СК. – 1985. – № 174. – С. 2, 3; (разам з Ф. Пятуховым) Дзеля праўды [1944] // СК. – 1985. – № 191. – С. 3; Самая памятная // СК. – 1986. – № 1. – С. 4; Салдаты сорак першага // СК. – 1986. – № 102. – С. 2, 3; «І пень густы Дзвіны» [М. Стэльмах] // СК. – 1986. – № 104. – С. 3; Свята вуліцы // СК. – 1986. – № 106. – С. 2; Хлопцы з Полаччыны [танкісты] // СК. – 1986. – № 145. – С. 2, 4; Байцы вогненнага фронту // СК. – 1986. – № 146. – С. 3; Прамой наводкай [С.С. Жукаў] // СК. – 1986. – № 198. – С. 2; Ветэран, патрыёт, камуніст [І.С. Вільчынскі] // СК. – 1987. – № 21. – С. 2; Ён штурмаваў Зімна [В.С. Барэйка] // СК. – 1987. – № 44. – С. 2; За ўладу Саветаў [Н.Ш. Сіма-ноўскі] // СК. – 1987. – № 59. – С. 2; Герой у рабочым страі [В.А. Пашкевіч] // СК. – 1987. – № 73. – С. 3; Грамілі ворага чапаеўцы // СК. – 1987. – № 105. – С. 2; Праз тры вайны [сям'я Свірко] // СК. – 1987. – № 115. – С. 3; Ганаровы чыгуначнік [А.В. Глебаў] // СК. – 1987. – № 121. – С. 2; Светлая памяць аб генерале Бацанаве // СК. – 1987. – № 122. – С. 3; Звагаўся за Полацк герой з Арла [В.А. Дзямідаў] // СК. – 1987. – № 136. – С. 3; Любіце і шануйце свой горад [Казлоў І.П.] // СК. – 1987. – № 166. – С. 2; Гэтых дзён не змоўкне слава [В.П. Партноў] // СК. – 1987. – № 167. – С. 2; З вінтоўкай і партбілетам [І. Дабровольскі] // СК. – 1987. – № 172. – С. 2; У гарачым небе Афганістана [В.В. Шчарбакоў] // СК. – 1988. – № 17. – С. 3; Кавалер ордэна Чырвонага сцяга [Д.П. Сяржантаў] // СК. – 1988. – № 72. – С. 2; Воін, педагог, патрыёт [П.К. Цацей] // СК. – 1988. – № 114. – С. 2; Камбрыг Зыгін // СК. – 1988. – № 119 – 122; Подзвіг Ліліі Касценка // СК. – 1988. – № 170, 171; Увекавечыць памяць героя [Корнеў Л.С.] // СК. – 1989. – № 24. – С. 3; Герой Савецкага Саюзу Грыгор'еў Аляксандр Іванавіч // СК. – 1989. – № 93. – С. 2; Памяць сэрца [А.Р. Марозаў] // СК. – 1989. – № 102. – С. 2; «Полацк зноў савецкі» [Л.Н. Бардоў] // СК. – 1989. – № 103. – С. 2; Выратаваў сцяг [А.М. Герасімаў] // СК. – 1989. – № 176. – С. 3, 4; Хто ведае Пісарэнку? // СК. – 1989. – № 200. – С. 2; У нас была вялікая вера ў перамогу [А.З. Сутармін] // ПВ. – 1990. – № 19. – С. 2; Абарона Полацка [Л.В. Івах] // ПВ. – 1990. – № 31. – С. 3; Герой Савецкага Саюза палачанін А.Я. Пісарэнка // ПВ. – 1990. – № 34. – С. 4; Уліца імя Валогіна // ПВ. – 1990. – № 51. – С. 2; Імя Айтыкава // ПВ. – 1990. – № 87. – С. 2; Наш зямляк – герой двух войнаў [Д.Д. Валенцік] // ПВ. – 1990. – № 95 – 97; Імя Халеева // ПВ. – 1990. – № 104. – С. 3; Душэўнасць [Я.Я. Славін] // ПВ. – 1990. – № 109. – С. 2; Герой вайны – полацкі чыгуначнік // ПВ. – 1990. – № 122. – С. 3; Залічыце мяне ў партызаны // ПВ. – 1990. – № 131. – С. 2; Штурмуючы ДОТы [М.В. Рапайка] // ПВ. – 1990. – № 134. – С. 2; Загінуў пад Полацкам [А.І. Федаровіч] // ПВ. – 1990. – № 166. – С. 3; Быццам легенда [70-годдзе З.М. Тусналобавай-Марчанка] // ПВ. – 1990. – № 184. – С. 2; Палкаводзец і яго сын [У.В. Блюхер] // ПВ. – 1990. – № 190. – С. 3; Памяць салдацкая [С.А. Сергіеўскі] // ПВ. – 1991. – № 8. – С. 3; Памятую ракавую нядзелю [Ф.Д. Яўчэнка] // ПВ. – 1991. – № 70. – С. 2; Загінуў пад Полацкам у 1941-м [А.М. Васін] // ПВ. – 1991. – № 78. – С. 2; На прамоў наводцы [А.Л. Фурман] // ПВ. – 1991. – № 79. – С. 2; Камендант Полацкага ўмацаванага раёна [А.Л. Дзві]

- // ПВ. – 1991. – № 114. – С. 2; Дзе пахаваны радавы Фёдар Палянок? // ПВ. – 1991. – № 120. – С. 2; Артылерыст Зуеў // ПВ. – 1991. – № 130. – С. 2, 3; Хто падтрымае? [аб выданні кнігі «Герой-палачане»] // ПВ. – 1992. – № 2. – С. 2; Ручнікі [М.М. Пятрэнка] // ПВ. – 1992. – № 92. – С. 2, 3; Доблесць палачаніна [І. Аляксеў] // ПВ. – 1993. – № 5. – С. 2, 3; 3 кагорты першых [С.Ф. Васільеў] // ПВ. – 1993. – № 37. – С. 3; Мужнасць абаронцаў Полацка // ПВ. – 2001. – № 78, 80, 86; Абарона Полацка // ПВ. – 2004. – № 7 – 8, 15, 30, 33, 43.
13. Герой-палачане. Полацкая тип. ім. Ф. Скарыны. – 111 с.; За свабоду Іспаніі [П.Е. Купрыянаў] // Памяць: Гіст.-дакум. хроніка Полацкага раёна. – Мінск: БелЭн, 1999. – С. 130; У першыя дні вайны // Тамсама. – С. 133 – 134; Абарона // Тамсама. – С. 134 – 138.
14. Фамін, М.І. Некралог / М.І. Фамін // ПВ. – 1993. – № 46. – С. 4.
15. Черноок, С. Учитель – профессия не из легких? / С. Черноок // Иформ Пресс. – 2001. – № 41. – С. 3.
16. Арлоў, У. Таямніцы Полацкай гісторыі / У. Арлоў. – 2-е выд. – Мінск: Польша, 2002. – С. 415.
17. Гісторыка-краязнаўчы клуб пачынае дзейнічаць // СК. – 1988. – 3.12. – С. 3; Малашэня, Л. Клуб «Вытокі». Закаханых у Бацькаўшчыну цяжкасці не засмучаюць / Л. Малашэня // СК. – 1990. – 1.08. – С. 3
18. Аркуш, А. Аскепкі вялікага малюнку / А. Аркуш. – Мінск: выд. І.П. Логвінаў, 2007. – 136 с.
19. Таямніцы Полацкай гісторыі. – 2-е выд. – Мінск: Польша, 2002. – 464 с.
20. Ушануем слаўтага земляка [І.Ф. Хруцкі] // СК. – 1987. – № 2. – С. 3; Дostoин памяці потомков [І. Хруцкі] // Химик. – 1987. – № 9. – С. 2 Ці ўмес паважаць продкаў // СК. – 1987. – № 85. – С. 2; Мадэрн каля старых муроў // СК. – 1987. – № 120. – С. 3; Валун у гонар Чэрскага // СК. – 1988. – № 144. – С. 4; Да Вас, сучаснікі мас // СК. – 1989. – 4.08.; Краязнаўчы з'езд // СК. – 1990. – 9.01.; Хто мы такія? // ПВ. – 1999. – № 95. – С. 3; Масты: паміж мінулым і будучым // ПВ. – 2002. – 29.12.; Пра тое, што побач // ПВ. – 2003. – 3.10.; Прости нас, Волово озеро! // ПВ. – 2003. – 31.10.; Тое, што побач [могілкі першай сусветнай вайны] // ПВ. – 2004. – № 15. – С. 5; 3 надзеяў на ўваскрэшэнне [сядзіба і магіла адмір. Павалішына] // ПВ. – 2004. – № 106 – 107. – С. 6; (разам з К.М. Анціпавым) Илларион Афанасьевич Повалишин // ГлРс. – 2004. – 20.04; Чистая жите... // Пев. – 2005. – сакавік; (разам з Анціпавым К.М.) Семья Повалишинных // ГлРс. – 2006. – 27.09; (разам з К.М. Анціпавым) Новое о Повалишинных // ГлРс. – 2006. – 4.08; (разам з К.М. Анціпавым) Новое о Повалишинных // ГлРс. – 2006. – 8.08; Преподобный Варсонофий Оптинский // Вестник культуры. – 2007. – № 6.
21. Архіў уніяцкіх мітрапалітаў: Дакументы да гісторыі царквы ў Беларусі XV – XIX стст. у фондзе «Канцэлярыя мітрапаліта грэка-уніяцкіх цэркваў у Расіі»: Даведнік / БелНДДАС. Полац. грэка-катал. грамада; склад.: С.І. Паўловіч, Т.М. Мальцава; навук. рэд.: М.Ф. Шумейка, М.М. Баўтовіч. – Мінск: БелНДДАС; Полацк: Грэка-катал. рэлігійн. грамада, 1999. – 385 с.; Эпісталіяцыя архібіскупа полацкага Язафата Кунцэвіча // Гісторыя і археалогія Полацка і Полацкай зямлі: матэрыялы IV Міжнар. навук. канф. – Полацк, 2003. – С. 7 – 14; Эпісталіяцыя Сьвятога Язафата: 36. дакум. / уклад. М. Баўтовіч. – Полацк: Грэка-каталіцкая парафія Сьвятапакутніка Язафата, 2006. – 144 с.; Горад сэрца. – Архэ. – 2006. – № 6; Полацкі храніст // Дэйніс І.І. Полацкая даўніна. – Мінск: Медисонт, 2007. – С. 3 – 4; Балтызмы ў беларускіх гаворках як адзнака этнічных працэсаў // Радзіма майго духу / Radzima.org. [Электронны рэсурс]. – 2002. – Рэжым доступу: <http://radzima.org/pub/artukul.php?sn=12>. – Дата доступу: 27.11. 2008.
22. У гонар героя [І.Е. Аляксеў] // СК. – 1985. – № 63. – С. 2; Яшчэ раз пра Ганну Місуну // ПВ. – 1998. – 16.12. – С. 2; Найвялікшас шчасце – служыць людзям [Ракомса М.П.] // ПВ. – 1999. – № 6. – С. 2; Так пачыналася вайна. Старонкі гісторыі Ветрына // ПВ. – 1999. – № 59. – С. 3; Ветрына – чэрвень 1944-га // ПВ. – 1999. – № 63. – С. 3; Лётчык з Дубраўкі [Ф. Барэйка] // ПВ. – 1999. – № 71. – С. 3; Маршал Чуйкоў В. і Полаччына // ПВ. – 1999. – № 81. – С. 2; Восень 1939-га: час уз'яднання // ПВ. – 1999. – № 82. – С. 2; Тут кропка адліку яго высокага ўзлёту [касманаўт У. Залескі з в. Бабынавічы] // ПВ. – 2000; Юны абаронца Брэсцкай крэпасці жыў і вучыўся ў Ветрына // ПВ. – 2000. – № 16, 18; Сяброўкі-медысестры // ПВ. – 2000. – № 20. – С. 2; І такія былі маладыя хлопцы // ПВ. – 2000. – № 37. – С. 4; Крылы дала Полаччына [У.Ф. Лабок] // ПВ. – 2000. – № 68. – С. 3; Чараўнік роднага слова [М.Р. Суднік] // ПВ. – 2000. – № 93. – С. 2; Хрысціянскія храмы Ветрынішчыны // ПВ. – 2001. – № 57, 58; Багатая на ўраджай восень яе жыцця [А.В. Яцкевіч] // ПВ. – 2001. – № 67. – С. 2; 3 кагорты юных абаронцаў Айчыны // ПВ. – 2002. – № 16, 17; Этнограф, гісторык, патрыёт [А.М. Семянтоўскі] // ПВ. – 2002. – № 66. – С. 3; Даніна памяці. Генацыд яўрэяў у Ветрына // ПВ. – 2002. – № 89. – С. 3; Засталіся маладымі [В. Біганавя, Г. Вайтовіч] // ПВ. – 2003. – № 22. – С. 7; Рушлівец роднага слова [М.Р. Суднік – дырэктар Ін-та мовазн. АН БССР] // ПВ. – 2003. – № 95. – С. 10; (разам з Яцкевіч У.) Добры чалавек [М.М. Сівіцкі] // ПВ. – 2003. – № 100. – С. 3; Дзяцінства, растралянае вайной // ПВ. – 2004. – № 77. – С. 8; Настаўнік, камбрыг, дзяржаўны дзеяч [Цябут] // ПВ. – 2004. – № 74 – 75. – С. 7; Подзвігі маці [Д.Р. Мялешка] // ПВ. – 2005. – № 99 – 100. – С. 2; У гонар землякоў-пісьменнікаў [В. Гарбук, М. і С. Сямашкі] // ПВ. – 2006. – № 54, 56, 64; Яе мялікасць – маці // ПВ. – 2006. – № 33. – С. 5; Герой, які служыў Айчыне не памірае [ген. Кульнеў] // ПВ. – 2007. – 24.07. – С. 4.
23. Пошукава-даследчая работа музея Браніслава Эпімах-Шыпілы // 90 гадоў Віцебскай вучонай архіўнай камісіі: матэрыялы навук. канф., Віцебск, 24 лістап. 1999 г. – Мінск: БелНДДАС, 2000. – С. 75 – 80.
24. Шпакоўская, Г. Кожны край – скарбонка гісторыі / Г. Шпакоўская // Народ. Слова. – 2007. – 13.11. – С. 5.
25. Арлоў, У. Таямніцы Полацкай гісторыі / У. Арлоў. – 2-е выд. – Мінск: Польша, 2002. – С. 159.